

LIIALLINEN ALKOHOLIN KÄYTTÖ LÄHEISTEN HUOLENA

Alkoholihaittojen kehitystä on Suomessa tavattu kuvata tarkastelemalla niin kutsuttujen haittaosoittimien eli tilastoitujen haitallisten seurausten kehitystä (ks. tarkemmin esim. Alkon hallintoneuvoston kertomukset 1969–1992; Salomaa 1993; Österberg & Laakso 1993). Tässä tilastoinnissa alkoholin käytöstä aiheutuvat vähäiset haitat eivät ole niin luotettavia kuin vakavat seuraukset, koska esimerkiksi kuoleman toteaminen on helpompaa kuin rajanveto vammaan ja vammattomuuden välillä. Tilastojen luotettavuuden kannalta kuolema on vammaa parempi tilastoinnin kohde myös siksi, että kaikki kuolemat tulevat tilastonpitäjän tietoon. Näinhän ei suinkaan tapahdu esimerkiksi kaikkien liikennevammojen eikä etenäkään kaikkien kolareiden osalta. Lievempien vammojen kehitystä dokumentoivissa tilastosarjoissa ilmenevät muutokset saattavat usein olla vain ilmituloisuuden vaihteluita, jotka selittyvät esimerkiksi viranomaistoiminnan tai kansalaisten ilmoitusaktiivisuuden muutoksista eivätkä alkoholihaittojen todellisessa esiintymisessä tapahtuneista muutoksista.

Useat haittaosoittimet perustuvat siis varsin rankkoihin ja arkisessa elämässä harvemmin kohdattuihin ilmiöihin kuten esimerkiksi alkoholimyrkytyksiin, maksakirroosikuolemiin tai vakaviin pahoinpitelyrikoksiin. Samalla kun ne antavat varsin luotettavan kuvan alkoholihaittojen ajallisesta kehityksestä, ne saattavat kuitenkin luoda vääristynyttä kuvaa alkoholihaittojen yleisyydestä, koska arkipäi-

väiset alkoholin aiheuttamat ongelmat jäävät tarkastelun ulkopuolelle. Tässä artikkelissa pyrimme syventämään alkoholihaittojen yleisyydestä saatua kuvaa tarkastelemalla alkoholi-ongelmien kokemista lähiympäristössä.

Yksilön liiallinen juominen ei itsestään selvästi ole yhteisön huoli. Sosiaaliset ongelmat vaativat esille tullakseen agenttinsa ja määritelijänsä. On kiinnostavaa pohtia, onko lähiympäristössä havaituilla ongelmilla ja alkoholin sosiaalisena ongelmana kokemisella mitään yhteyttä. Millaisilla väestöryhmillä on eniten kokemuksia läheisten alkoholi-ongelmista, ja vaikuttavatko nämä kokemukset heidän mielipiteisiinsä alkoholista? Voisi esimerkiksi ajatella, että naisten suurempi huolestuneisuus alkoholihaitoista (Simpura 1993) ja vähemmän liberaalit mielipiteet alkoholi-politiikasta (Österberg 1992) liittyisivät heidän kokemuksiinsa alkoholihaitoista lähipiirissä. Mutta onko naisilla näitä kokemuksia enemmän kuin miehillä?

AINEISTO

Käyttämämme aineisto on kerätty Suomen Gallupin toimesta kahdella eri tavalla. Gallupin omnibustutkimukseen sisällytettiin tammikuussa 1993 neljä kysymystä. Puhelinhaastatteluna kerättiin vastaavanlainen aineisto Lahdesta tammikuussa 1993.

Molemmissa haastatteluissa kysyttiin: ”Onko Teille läheisten ihmisten keskuudessa

Taulukko 1. Niiden suomalaisten ja lahtelaisten naisten ja miesten prosenttiosuudet, joilla on oman ilmoituksensa mukaan vähintään yksi alkoholia liikaa käyttävä läheinen

	koko maa	Lahti
nainen	46	49
mies	44	42

N:t on ilmoitettu taulukossa 3.

Taulukko 2. Niiden suomalaisten ja lahtelaisten prosenttiosuudet ikäryhmittäin, joilla on oman ilmoituksensa mukaan vähintään yksi alkoholia liikaa käyttävä läheinen

ikä	koko maa	Lahti
-24	50	48
25-34	52	49
35-49	50	49
50-64	37	45
65-	33	31

sellaisia, jotka käyttävät mielestänne liikaa alkoholia?" Mikäli tähän kysymykseen vastattiin "kyllä", esitettiin haastatellulle jatkokysymys: "Ovatko nämä läheisenne perheenjäseniä, sukulaisia, ystäviä vaiko työtovereita?" Mikäli haastatellulla oli liikaa alkoholia käyttäviä läheisiä monessa läheisryhmässä, hän saattoi mainita useita ryhmiä, joten vastausten prosenttiosuuksien summa ei ole sata.

Omnibustutkimuksen otos koostui 541 naisesta ja 489 miehestä. Näyte edustaa Suomen 15 vuotta täyttänyttä väestöä. Tarkka haastatteluaikajankohta oli 13.-25.1.1993. Samalla kierroksella kerättiin tietoja muun muassa väestön alkoholipoliittisista asenteista ja ruokajuomista.

Lahtelaisen aineiston otoskoko oli 700 ja sen pohjana oli puhelinluettelon perustuva satunnaisotos 18 vuotta täyttäneistä lahtelai-

sista. Samassa haastattelussa kysyttiin myös alkoholipoliittisia mielipiteitä, tietoja alkoholista sekä ostokäyttäytymistä. Otos kiintiöitiin iän ja sukupuolen mukaan vastaamaan väestön yleistä jakaumaa. Vastaamisesta kieltäytyneet korvattiin uusilla vastaajilla. Vastajien lopullinen lukumäärä oli 702, joista oli naisia 356 ja miehiä 346. Molemmissa haastatteluissa esitettyjen kysymysten ohella lahtelaisille esitettiin myös seuraava kysymys: "Onko läheistenne alkoholinkäytöllä ollut vaikutusta omaan elämäänne?" Lisäksi lahtelaisilta kysyttiin heidän mielipidettään alkoholihaitoista sosiaalisena ongelmana.

LÄHEISTEN LIIALLINEN ALKOHOLIN KÄYTTÖ

Kun haastateltavilta kysyttiin, käyttäkö joku heille läheinen liikaa alkoholia, jätettiin haastateltavien itsensä määriteltäväksi, mitä "läheinen" tarkoittaa, samoin kuin se, mitä tarkoittaa "liikaa". Kyseessä ovat siis ihmiset, jotka vastaaja kokee itselleen läheisiksi, olivatpa he sitten ystäviä tai perheenjäseniä, ja joiden alkoholin käyttöä vastaaja pitää liallisenä.

Sekä kaikista suomalaisista että lahtelaisista miltei puolet ilmoitti, että heillä on läheistensä keskuudessa joku tai joitakin henkilöitä, jotka käyttävät liikaa alkoholia (taulukko 1). Naisten ja miesten välinen ero on pieni.

Nuorten ja keski-ikäisten keskuudessa näyttää olevan hieman enemmän kokemusta liikaa alkoholia käyttävistä läheisistä kuin vanhojen keskuudessa (taulukko 2). Osaselitys tähän varmasti on se, että ikääntymisen myötä elämänpiiri ja läheisten määrä kapeenee. Toisaalta alle 50-vuotiaiden keskuudessa alkoholia myös käytetään enemmän (Simpura & Mustonen & Paakkanen 1993), joten ainakin omaan ikäpolveen kuuluvien alkoholin liikakäyttäjien määrän tulisi siten olla nuorilla suurempi kuin ikäihmisillä.

Suomalaisten kokemukset liikaa juovista läheisistä eivät eronneet kovinkaan paljon

Taulukko 3. Niiden suomalaisten ja lahtelaisten naisten ja miesten prosenttiosuudet, joilla on oman ilmoituksensa mukaan vähintään yksi alkoholia liikaa käyttävä perheenjäsen, sukulainen, ystävä tai työtoveri

	koko maa mies (489)	Lahti mies (346)	koko maa nainen (541)	Lahti nainen (356)
perheenjäsen	5	5	7	13
sukulainen	18	14	24	26
ystävä	23	20	23	14
työtoveri	9	12	4	8

koulutuksen tai tulojen mukaan. Sekä koko maassa että Lahdessa hieman yli puolet opistotason koulutuksen saaneista ilmoitti, että heidän läheistensä joukosta löytyy ainakin yksi liikaa juova. Korkeakoulun läpikäyneillä vastaava osuus oli runsas kolmasosa ja ilman ammattikoulutusta olevilla 43 prosenttia sekä koko maassa että Lahdessa. Pieni- ja suurituloisilla oli hieman vähemmän liikakäyttäjiä läheistensä keskuudessa kuin keskituloisilla.

Liikaa alkoholia käyttäviä löysivät läheistensä joukosta pääkaupunkiseudun asukkaat useammin kuin maaseudulla asuvat ja alkoholia usein käyttävät useammin kuin alkoholia harvoin käyttävät tai raittiit.

Vaikka joitakin eroja eri kansalaisryhmien väliltä löytyi, jää yleiskuvaksi, että kaikenlaisilla ihmisillä, niin eri-ikäisillä kuin eri yhteiskunnallisessa asemassa olevilla, näyttää olevan liikaa juovia läheisiä. On myös kiinnostavaa havaita, että miehet eivät tässä suhteessa juuri poikkeaa naisista, eli liikaa juova läheinen ei ole vain naisten kokemuspääpiiriin kuuluva ilmiö.

PERHEENJÄSENIÄ, YSTÄVIÄ, SUKULAISIA VAIKO TYÖTOVEREITA?

Useimmiten alkoholin liikakäyttäjä näyttää löytyvän sukulaisten tai ystävien joukosta. Karkeasti ottaen noin viidesosalla suomalai-

sista ja lahtelaisista on sekä sukulaistensa että ystäviensä keskuudessa ainakin yksi alkoholin liikakäyttäjä.

Useammalla naisella kuin miehellä on alkoholia liikaa käyttävä läheinen sukulaisten joukossa. Naiset ja miehet eroavat myös siinä, millainen suhde heillä on alkoholia liikaa käyttävään henkilöön: naisilla on useammin kuin miehillä alkoholiongelma omassa perheessään. Esimerkiksi lahtelaisista naisista 13 prosenttia ja miehistä 5 prosenttia sanoi, että heillä on perheenjäsentensä keskuudessa joku alkoholia liikaa käyttävä. Miehet niin Lahdessa kuin koko maassa ovat havainneet alkoholin liikakäyttöä ystäviensä ja työtovereittensa joukossa enemmän kuin naiset (taulukko 3).

Naisten ja miesten läheiskokemusten eroja selittää ainakin osittain miesten runsaampi juominen. Koska miehet käyttävät alkoholia huomattavasti enemmän kuin naiset (Simpura & Mustonen & Paakkanen 1993), aviopuolison runsas juominen eli ydinperheen sisäinen ongelma on naisille tavallisempi kokemus kuin miehille. Se taas, että miehet ovat useammin kuin naiset huolestuneita ystäviensä tai työtovereittensa juomisesta, selittyy siitä, että miesten työtoverit ja ystävät ovat miehiä. Mutta miesten runsaampi juominen ei voi selittää, miksi naiset useammin kuin miehet ovat kokeneet sukulaisten juomisen haitalliseksi, koska runsaasti juovalla yksilöllä on

Taulukko 4. Niiden lahtelaisten prosenttiosuudet, joiden elämään läheisen juomisella on ollut vaikutusta, sukupuolen mukaan ja juovan läheisen mukaan

	läheisen juomisella on ollut vaikutusta vastaajan omaan elämään
sukupuoli	
naiset (356)	30
miehet (346)	16
juovan läheinen	
perheenjäsen (63)	64
sukulainen (141)	41
ystävä (120)	28
työtoveri (67)	34
kaikki (702)	24

todennäköisesti yhtä monta mies- kuin nais-sukulaistakin. Selitys lienee naisten suurem-
massa herkkyydessä rekisteröidä sukulaisten, esimerkiksi lasten tai vanhempien, ongelmia ja tietää niistä. Ehkä miehet eivät myöskään niin usein kuin naiset pidä sukulaisiaan läheisinä. Naiset ja miehet eroavat siis siinä, keiden alkoholiongelmia he rekisteröivät.

LÄHEISTEN JUOMISEN VAIKUTUS OMAAN ELÄMÄÄN

Läheisen juominen lienee sitä enemmän ongelma, mitä enemmän se on vaikuttanut vastaajan omaan elämään. Kun lähes puolet vastaajista kertoi, että joku heidän läheisensä käyttää liikaa alkoholia, vain neljännes (24 %) lahtelaisista sanoi tämän vaikuttaneen omaan elämään (taulukko 4).

Naisten ja miesten vastaukset erosivat selvästi: toisen juomisella oli ollut naisten elämään kaksi kertaa useammin vaikutusta kuin miesten elämään. Tämä johtuu siitä, että kaikkein lähimpien eli perheenjäsenten juo-

minen on enemmän naisten kuin miesten ongelma. Runsas juominen vaikuttaa eniten muiden elämään perheen sisällä. Ystävien tai työtovereitten juomisella on vähemmän merkitystä kunkin omalle elämälle, vaikka siitä huolta saatetaan kantaakin.

ALKOHOLI SOSIAALISENA ONGELMANA JA LÄHEISKOKEMUKSET

On helppoa kuvitella, että omakohtaiset kokemukset alkoholin käytön aiheuttamista ongelmista vaikuttavat henkilön mielipiteeseen siitä, miten vakavasti yhteiskunnan pitäisi suhtautua näihin haittoihin. Tällainen yhteys näyttäisi tämän aineiston nojalla olevan olemassa (taulukko 5).

Niistä Lahden kaupungin asukkaista, joiden läheinen käyttää liikaa alkoholia, 28 prosenttia piti alkoholin käyttöä vakavana yhteiskunnallisena ongelmana, kun vastaava luku muiden vastaajien keskuudessa oli 19 prosenttia. Vielä selvemmin erosivat muista vastaajista ne, joiden omaa elämää toisen juominen oli häirinnyt. Heistä kolmannes piti alkoholin käyttöä vakavana sosiaalisena ongelmana. Kääntäen tämä tulos merkitsee, että ne ihmiset, joiden omaa elämää alkoholi ei ole häirinnyt, eivät niinkään usein ymmärrä ongelman vakavuutta.

YHTEENVETO

Kun alkoholihaittoja mitataan jonkun läheisen liiallisena juomisena, näyttäytyy alkoholiongelma hyvin yleisenä. Lähes puolella niin lahtelaisista kuin kaikista suomalaisista on tällainen kokemus, ja joka neljännen kohdalla se on vaikuttanut myös heidän omaan elämänsä. Sekä naisilla että miehillä on kokemuksia toisten liiallisesta alkoholin käytöstä. Alkoholia liikaa käyttäviä läheisiä on kaikenikäisillä ja eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvilla. Alkoholia liikaa käyttäviä läheisiä on enemmän alle 50-vuotiailla kuin tätä van-

Taulukko 5. Lahtelaisten mielipiteet alkoholin aiheuttamista sosiaalisista ongelmista eriteltynä sen mukaan, onko vastaajalla liikaa alkoholia käyttävä läheinen ja onko läheisen juominen vaikuttanut vastaajan elämään, %

	vakavia	alkoholin aiheuttamat melko vakavia	sosiaaliset ongelmat ei lainkaan vakavia	ei osaa sanoa
läheinen käyttää liikaa alkoholia				
kyllä (319)	28	48	19	5
ei (365)	19	49	22	10
läheisen juominen vaikuttanut vastaajan elämään				
kyllä (165)	33	47	14	6
ei (523)	20	48	23	9
kaikki (702)	23	48	20	9

hemmillä ja keskituloisilla hieman enemmän kuin alimpaan ja ylimpään tuloryhmään kuuluvilla.

Toisen juominen häiritsee eniten oman perheen piirissä. Koska naisten liikaa juovat läheiset ovat usein omasta perheestä, he olivat myös eniten kokeneet siitä haittoja omassa elämässään. Miehillä oli ystäviä ja työtovereita, jotka juovat liikaa, mutta jotka eivät samalla tavoin vaikuta heidän omaan elämäänsä.

Omaakohtaiset kokemukset lähipiirin alkoholi-ongelmista vaikuttavat henkilön mielipiteisiin alkoholista sosiaalisena ongelmana. Mitä enemmän haitoista oli omia kokemuksia

ja mitä enemmän ne olivat vaikuttaneet vastaajan omaan elämään, sitä useammin alkoholi nähtiin myös yhteiskunnalliseksi ongelmaksi.

Perheen ja suvun piirissä kannetaan yksilöstä enemmän vastuuta kuin ystävien ja työtovereitten keskuudessa. Siellä myös joudutaan eniten kärsimään toisten juomisesta. Naisten miehiä suurempi huolestuneisuus alkoholista yhteiskunnallisena ongelmana selittynee siis ainakin osittain siitä, että perheestä ja suvusta huolta kantavien naisten on vaikeampi kuin miesten sivuuttaa huomaamaansa alkoholin liikakäyttöä.

KIRJALLISUUS

Alkon hallintoneuvoston kertomukset vuosilta 1969–1992

Salomaa, Jukka: Alkoholin käytön haittakustannukset ja verotaso Suomessa. Alkoholipoliittinen suunnittelu ja tiedotus, tutkimusseloste nro 22. Helsinki: Oy Alko Ab, 1993

Simpura, Jussi: Questionnaire on perception of social problems. Report of a pilot study in Finland. Working-paper for the Baltica study project meeting, St. Petersburg, September 4.–6.1993

Simpura, Jussi & Mustonen, Heli & Paakkanen,

Pirjo: Uudet juomat, uudet tilanteet. Juomatapojen muutokset Suomessa ja EY-maissa 1980-luvun puolivälin jälkeen. Alkoholipoliitikka 58 (1993): 4, 245–257

Österberg, Esa: Väestön suhtautuminen viinien myyntiin elintarvikeliikkeissä. Alkoholipoliitikka 57 (1992): 4, 252–263

Österberg, Esa & Laakso, Karri-Pekka: Alkoholihaittojen kehitys Helsingissä 1980-luvulla ja kustannukset vuonna 1990. Helsingin kaupunki, Sosiaalivirasto, Päihdeasiaintoimisto. Helsinki 1993.

ENGLISH SUMMARY

Marja Holmila – Esa Österberg: Excessive drinking: A concern to friends and relatives (Liiallinen alkoholin käyttö läheisten huolena)

This article aims to deepen our knowledge of the extent of alcohol-induced problems by studying the experiences of those close to someone with an alcohol problem.

When excessive drinking by a friend or a relative is used for measuring the ill effects of alcohol, the problem appears very widespread, being experienced by nearly 50% of Finns and affecting the lives of one in four Finns. Excessive drinking by a friend or a relative affects men and women of all ages and social classes more or less equally, although heavy drinking is more common among under 50-year-olds than among older people and slightly more common among those in the middle-income group than others.

Alcohol abuse causes more harm in the family of

the abuser than anywhere else. Moreover, it affects women's lives more often than men's, as the drinker close to a woman is usually one of the family. In the case of men, the heavy drinker is more likely a friend or a colleague but the effect on the men's lives is not as strong.

Personal experiences of alcohol abuse among friends and relatives influence opinion on alcohol as a social problem. The more personal experiences people have and the more these experiences affect their lives, the more often alcohol is seen as a social problem.

Family members and other relatives take more responsibility for heavy drinkers than do friends or colleagues. They also suffer the most. The fact that women are more worried about alcohol as a social problem is at least partly due to their concern for their family and relatives, making it harder for women than for men to ignore excessive use of alcohol.

KEY WORDS:

Drinking problems, family, ingroups, Finland